

Juryrapport

Jan van Gelderprijs 2012

Jaarlijks reikt de Vereniging Nederlandse Kunsthistorici de Jan van Gelderprijs uit aan een kunsthistoricus niet ouder dan 35 jaar, voor de publicatie van belangwekkend kunsthistorisch onderzoek in het afgelopen jaar. Hoewel dit zeker niet alleen dissertaties betreft, en de jury ook uitdrukkelijk naar ander werk speurt, komt het in de praktijk er vaak op neer dat proefschriften bij de beoordeling de boventoon voeren. Kleinere publicaties kunnen wat betreft diepgravend onderzoek nauwelijks concurreren met langjarige intensieve projecten als een promotieonderzoek. Zo ook dit jaar. Toch is de jury bijzonder verheugd dat zich tussen de vijf titels op de shortlist van 2012 zich ook een publicatie bevindt die niet het resultaat is van een promotieonderzoek.

Het gaat hier om ***Scraps of Inspiration: Photographs and Graphics in a Designer's Album, 1870-1905***. Het werd geschreven door Femke Spielberg (1985) en verscheen in de prachtig uitgegeven serie Rijksmuseum Studies for Photography, een serie die al vaker vermeldenswaardig onderzoek door jonge kunsthistorici heeft opgeleverd. De jury heeft Femke Spielbergs beknopte en uiterst leesbare publicatie met veel genoegen gelezen. Het is een verrassende speurtocht naar het ontstaan en het gebruik van een op het eerste gezicht tamelijk onsamenhangend album en naar de persoon daarachter. De fotografie wordt hier geplaatst in de bredere traditie van de reprografie, oftewel de prentkunst. Met oog voor detail en zorgvuldig argumenterend voert Spielberg het verhaal naar een daadwerkelijke ontknoping, namelijk de identiteit van de samensteller. Hoewel de format en de opdracht van tevoren vast lagen en het Rijksmuseum het project begeleid heeft, heeft de auteur met dit onderzoek een bijzonder resultaat weten te boeken.

Veel uitvoeriger is de dissertatie van Hanna Klarenbeek (1981), ***Penseelprinsessen & broodschilderessen: vrouwen in de beeldende kunst 1808-1913***. Dit betreft een breed opgezet onderzoek naar kunstenaressen in de negentiende eeuw, hun opleiding, hun positie en hun werk. Een interessant gegeven omdat Klarenbeek overtuigend laat zien dat het hier zeker niet om een marginaal verschijnsel gaat. De conclusie is opmerkelijk: de mogelijkheden voor vrouwelijke kunstenaars om deel te nemen aan de professionele kunstwereld waren zeker niet zo beperkt als men geneigd is aan te nemen. Hanna Klarenbeek leverde geen typisch onderzoek af op het terrein van de vrouwenstudies, noch volgt zij een gender-benadering, maar ze schreef in de eerste plaats een klassiek kunsthistorisch werk. En misschien is dat wel een impliciete emancipatie: geen compensatie van vrouwen in de kunst, maar een aanvulling op het beeld van de kunstproductie in de negentiende eeuw. Het resultaat is een overzicht in de breedte, dat tegelijk uit lijkt te nodigen tot een verdere uitwerking van het onderwerp. Het beschreven beeld roept allerlei nieuwe vragen op, zoals de vraag waaróm deze vrouwen toch zo dicht op de gangbare, mannelijke onderwerpen en verbeelding daarvan bleven. Deze waardevolle studie maakt veel gedachten los met nieuw materiaal, niet alleen biografisch, maar vooral ook met niet eerder bestudeerde kunstwerken. Een bijzondere meerwaarde is dat de studie tot een mooi boek werd, dat bovendien niet op zichzelf stond, maar verscheen bij twee tentoonstellingen over het thema, die door Klarenbeek mede werden georganiseerd.

De twee volgende titels op de short-list 2012 zijn beide afkomstig uit hetzelfde Leidse NWO Vici-onderzoeksproject *Art and Agency* onder leiding van Caroline van Eck:

Joris van Gastel (1977) schreef het proefschrift *Il Marmo Spirante. Sculpture and Experience in Seventeenth-Century Rome*. Van Gastel, zelf zowel psycholoog als kunsthistoricus, koos een psychologische invalshoek en paste die toe op de beeldhouwkunst van zeventiende-eeuws Rome. Denk aan Bernini, die regelmatig opduikt. Thema is het beeld in de rol van actor of agens dat een effect op de beschouwer teweeg brengt en de bewuste rol van de kunstenaar aan de ene kant en de meer onbewuste uitwerking op de beschouwer aan de andere. In voorbeeldig Engels jongleert Van Gastel vaardig met voorbeelden uit beeldhouwkunst en poëzie uit de zeventiende eeuw en verbindt deze met inzichten uit de hedendaagse psychologie. De studie is een fascinerende poging om de mechanismen van de waarneming bloot te leggen en vervolgens te analyseren welk effect een beeld via de waarneming bewust en onbewust teweeg kan brengen. Er is daarbij gekozen voor één psychologische benadering. De huidige aandacht voor de (kwantificeerbare) neuropsychologie lijkt een logisch vervolg te kunnen zijn op deze benaderingswijze. Deze studie is een serieuze en uitstekend geschreven uitnodiging om de beeldhouwkunst van Rome in de zeventiende eeuw met een heel andere blik te bezien en daarmee nieuw te kunnen waarderen.

Elsje van Kessel (1984) doet voor de schilderkunst iets vergelijkbaars, maar dan toch eigenlijk ook weer heel anders. In *The social lives of paintings in Sixteenth-Century Venice*, waarop zij cum laude promoveerde vertrok zij vanuit de antropologie. Daarbij toont zij overtuigend aan hoe schilderijen zelf menselijke trekken krijgen of krijgen toebedeeld. Haar onderwerpkeuze is daarbij zeer gelukkig en vruchtbaar: het Venetië van de zestiende eeuw. In dit dynamische politieke en artistieke milieu gingen macht, propaganda, diplomatie en representatie meer dan elders exuberant hand in hand met symboliek, ceremonieel en theatraaliteit. Onvermijdelijk daarbij is het werk van Titiaan, ijkpunt voor zijn tijd. In vier casestudies beschrijft Van Kessel minutieus een reeks uiteenlopende wijzen waarop kunstwerken een autonome rol als personage speelden. De grens tussen dit eigen leven en de receptie-esthetica met – opnieuw – een centrale rol voor de beschouwer is zeer fascinerend. Hiermee is een belangrijke bijdrage geleverd aan de bestudering van schilderkunst als onderdeel van de Venetiaanse cultuur, dat tevens verder reikt dan die plaats en periode en ook buiten de grenzen van de kunstgeschiedenis van waarde zal blijken.

De vijfde kandidaat voor de Jan van Gelderprijs 2012 is het proefschrift *Oil and the Translucent. Varnishing and glazing in practice, recipes and historiography, 1100-1600* door Marjolein Bol (1984). Zij onderzocht, om de titel van een tentoonstelling van dit moment te gebruiken, de weg naar Van Eyck. Maar dan op het materiële vlak en bovendien met de blik op het filter dat zich tussen het oog en de eigenlijke verf bevindt: de ‘translucente’, doorschijnende laag van glacijs en vernis. Op welke wijze ontwikkelde zich de kennis en het gebruik van pigmenten en olieverf en de afwerkklagen? Bol onderzocht schriftelijke bronnen in de vorm van receptenboeken. Daarmee verweefde ze ook de historiografie, dat wil zeggen, de gemythologiseerde uitvinding van de olieverftechniek door de gebroeders Van Eyck. Zoals bekend stamt dit verhaal van Vasari en Bol beschrijft overtuigend hoe zijn voorstelling van zaken voor een bewuste Italiaanse zaak, ons beeld van deze geschiedenis tot op heden heeft bepaald. De jury was gecharmeerd van de experimenten van de auteur met vernissen volgens oude receptuur, letterlijk in eigen keuken. Een diepgaand, breed, fascinerend en belangwekkend onderzoek op het raakvlak van technische en materiële kunstgeschiedenis, zonder concessies aan de fascinatie voor het beeld zelf. Dit onderzoek verdient het zeer zeker om gepubliceerd te worden en gelezen door zowel restauratoren en kunsthistorici. Vanwege deze bijzondere prestatie heeft de jury de meer dan incidentele redactionele onzorgvuldigheden voor lief genomen.

De shortlist bevat dit jaar zowel methodisch belangrijke bijdragen als gedegen speurwerk en meer traditioneel kunsthistorische benaderingen maar dan weer met belangwekkend materieel

onderzoek. Met de doelstellingen van de Jan van Gelderprijs in gedachten komen alle vijf de kandidaten in aanmerking als prijswinnaar, maar uiteindelijk heeft de jury gekozen voor ***Oil and the Translucent*** door Marjolein Bol. Door in een combinatie van theorie en praktijk letterlijk door te dringen tot de kern van haar onderwerp, vormt haar onderzoek een opvallende verrijking van onze kunsthistorische kennis.

De jury van de Jan van Gelderprijs 2012

Jeroen Goudeau

Roman Koot

Pieter Roelofs

Marguerite Tuijn

Patricia van Ulzen

Terry van Druuten (voorzitter)